

EØS-reglene

1 Innledning

Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) ble underskrevet 2. mai 1992 og trådte i kraft 1. januar 1994. Hoveddelen i EØS-avtalen er gjennomført i norsk lovgivning ved lov 27. november 1992 nr. 109 (EØS-loven). Forordninger og direktiv, den såkalte sekundærlovgivningen, er oppført i vedleggene til EØS-avtalen og inneholder nærmere bestemmelser om gjennomføring av hoveddelen (trygdeområdet i vedlegg VI).

Per i dag gjelder EØS-avtalen for EØS-EFTA-landene Norge, Island og Liechtenstein og alle EU-landene: Belgia, Bulgaria, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Kroatia, Kypros¹, Latvia, Litauen, Luxembourg, Malta, Nederland, Polen, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spania, Storbritannia og Nord-Irland, Sverige, Den tsjekkiske republikk, Tyskland, Ungarn og Østerrike.

Formålet med EØS-avtalen er å opprette et dynamisk og ensartet europeisk økonomisk samarbeidsområde for å fremme en vedvarende og balansert styrking av handel og økonomiske forbindelser mellom avtalepartene. Dette samarbeidet skal baseres på like konkurransevilkår og overholdelse av de samme regler, jf. artikkel 1 nr. 1 i EØS-avtalen (EØS) og fortalen femte avsnitt.

For å nå disse målene skal samarbeidet omfatte blant annet fritt varebytte, fri bevegelighet for tjenester, kapital og personer, jf. artikkel 1 nr. 2 EØS. Disse omtales gjerne som «de fire friheter». For reguleringen av trygdeytelser og utdanningsstøtte er det særlig den frie bevegelighet av personer som står sentralt.

Et av grunnprinsippene i EØS-avtalen er det såkalte ikke-diskrimineringsprinsippet. Det alminnelige diskrimineringsforbudet er nedfelt i artikkel 4 EØS, se nærmere omtale i rapporten punkt 3.2.1.

EØS-avtalen inneholder ingen bestemmelser som direkte søker å harmonisere trygdesystemene i de ulike nasjonalstatene. EØS-avtalen, og tilhørende sekundærlovgivning, forordninger og direktiv, inneholder likevel viktige bestemmelser som legger betydelige rammer for trygdelovgivningen, ikke minst med tanke på «eksport» av trygdeytelser slik dette er definert i vedlegg 1.

I avsnitt 2 gis det en oversikt over *sekundærretten*, det vil si de relevante EØS-forordningene som regulerer trygdeytelser. For trygdeytelser er det forordning (EF) nr. 883/2004 om koordinering av trygdeordninger (forordningen) som er den klart mest sentrale. I avsnitt 2.2 vil vi hovedsakelig presentere de generelle prinsippene i og

¹¹ EØS-avtalens utvidelse til Kroatia ble undertegnet 11.april 2014,og utvidelsesavtalen anvendes midlertidig fra 12. april 2014.

overordnede rammene for forordningen. Videre presenteres anvendelsesområdet for forordningen i avsnitt 2.3, både det materielle og det personelle. Til slutt omtales lovvalgsreglene, det vil si bestemmelser som fastsetter hvilken lovgivning en person skal være underlagt i grensekryssende situasjoner, i avsnitt 2.4.

I avsnitt 3 gis det en fremstilling av den nærmere *reguleringen av de enkelte trygdeytelsene* i sekundærlovgivningen. For å gi et helhetlig bilde omtales også kort pensjoner og helsetjenester her, selv om disse ytelsene ikke er omfattet av mandatet. Beskrivelsen her må ses i sammenheng med beskrivelsen av de enkelte ytelsene i vedlegg 1.

I avsnitt 4 vil vi presentere den EØS-rettslige reguleringen av *utdanningsstøtte*.

2 Sekundærretten: Relevante forordninger

2.1 Trygdeforordningene – kort historikk og gjennomføring i norsk rett

Trygdebestemmelsene i EU – kort historikk

Traktat om opprettelse av Det europeiske økonomiske fellesskap (EØF)² garanterte fri bevegelse for arbeidstakere og fastslo at dette innebar avskaffelse av enhver nasjonalitetsbegrunnet forskjellsbehandling av medlemsstatenes arbeidstakere når det gjaldt sysselsetting, lønn og andre arbeidsvilkår, jf. artikkel 48. Artikkel 28 EØS er identisk med artikkel 48 EØF.

For å sikre at ulikheter mellom trygdeordningene i de enkelte medlemsland ikke skulle hindre den frie bevegelsen for arbeidstakere, fikk Rådet fullmakt til å vedta nødvendige tiltak på trygdeområdet, jf. artikkel 51 EØF. Tiltakene omfattet særskilt prinsippene om sammenlegging og eksportabilitet, se nærmere under avsnitt 2.2. Artikkel 29 EØS tilsvarende artikkel 51 EØF.

De første forordningene om trygd for vandrende arbeidstakere, nr. 3 og nr. 4³, gjaldt fra 1. januar 1959. Bestemmelsene i disse forordningene ble i alle hovedtrekk videreført i rådsforordning (EØF) nr. 1408/71⁴ og gjennomføringsforordning (EØF) nr. 574/72, som begge fikk anvendelse fra 1. oktober 1972. De to sistnevnte forordningene ble erstattet av forordning (EF) nr. 883/2004 om koordinering av trygdeordninger (forordningen) og dens gjennomføringsforordning (EF) nr. 987/2009 (gjennomføringsforordningen) som fikk anvendelse i EU fra 1. mai 2010. Selv om personkretsen i forordning 883/2004 er utvidet til å gjelde alle personer som er / har vært omfattet av en trygdeordning, er de grunnleggende materielle bestemmelsene og grunnprinsippene fortsatt i behold.

Trygdebestemmelsene i EØS – gjennomføring i norsk rett

² Denne traktaten og traktat om Det europeiske atomenergifellesskap utgjorde Roma-traktatene som trådte i kraft 1. januar 1958.

³ Forordningene nr. 3 og nr. 4 ble vedtatt av Rådet henholdsvis 25. september og 3. desember 1958.

⁴ Om anvendelse av trygdeordninger på arbeidstakere, selvstendig næringsdrivende og deres familiemedlemmer som flytter innenfor Fellesskapet.

Forordningene 883/2004 og 987/2009 ble innlemmet i vedlegg VI til EØS-avtalen⁵ og fikk anvendelse i EØS fra 1. juni 2012. Forordningene er gjort til del av norsk rett ved forskrift 22. juni 2012 nr. 585 om inkorporasjon av trygdeforordningene i EØS-avtalen⁶.

2.2 Grunnleggende prinsipper, herunder koordineringsprinsippene

Kompetansen til å fastsette bestemmelser på trygdeområdet er ikke overført til EU. Trygdeforordningene er som nevnt vedtatt i medhold av artikkel 48 i traktaten om Den europeiske unions virkemåte (TFEU) (som tilsvarer artikkel 29 EØS). Bestemmelsen åpner ikke for noen *harmonisering* av de enkelte nasjonalstaters trygdelovgivning, kun en *koordinering* mellom trygdesystemene.

Dette innebærer at EØS-landene i prinsippet fortsatt står fritt til å bestemme de materielle vilkårene i det nasjonale trygdesystemet, herunder hvem som skal være medlem i trygdeordningene, hvilke ytelser som skal gis og på hvilke vilkår, hvor store trygdeavgifter som må betales, hvordan ytelsene skal beregnes og for hvor lenge de skal gis. Dette viser seg ved at det har vært, og fortsatt eksisterer, store forskjeller i EØS-statenes trygdelovgivning. Selv om EØS-statene har myndighet til å gi regler på trygdeområdet, må de imidlertid respektere de prinsippene som er fastsatt i forordningen og ligger til grunn for trygdekoordineringen, og rette seg etter EØS-retten når de utøver denne myndigheten⁷.

Formålet med å vedta en koordinerende trygdeforordning var blant annet å etablere en ordning som gjorde det mulig å sikre, for vandrende arbeidstakere og deres familiemedlemmer, at alle tidsrom som de enkelte nasjonale lovgivninger tillegger betydning for å oppnå og beholde retten til ytelser og for beregningen av dem, blir lagt sammen, og at ytelser som tilkommer personer bosatt på medlemsstatenes territorier, blir utbetalt, jf. artikkel 48 TFEU/artikkel 29 EØS. Dette omtales undertiden som henholdsvis sammenleggingsprinsippet og eksportabilitetsprinsippet, omtalt nærmere nedenfor. Trygdekoordineringen innebærer altså blant annet at en person som har rett til trygdeytelser i en EØS-stat, ikke skal tape sin rett ved å flytte til en annen EØS-stat.

Uttrykkene ”kompetent stat”, ”kompetent myndighet” og ”kompetent institusjon” benyttes i forordningsbestemmelsene. Disse uttrykkene er definert i forordningen artikkel 1 bokstavene s), m) og q). ”Kompetent myndighet” skal bety ministeren/ministrene i det enkelte land som er ansvarlig for trygdeordningene i hele eller deler av vedkommende medlemsland. ”Kompetent institusjon” skal bety enten institusjonen der den berørte personen er forsikret/trygdet på søknadstidspunktet for en ytelse eller institusjonen hvorfra den berørte personen har rett til eller ville hatt rett til ytelser hvis han/hun eller hans/hennes familiemedlem eller familiemedlemmer var bosatt i landet der institusjonen er beliggende. ”Kompetent stat” skal bety det medlemslandet der den kompetente institusjonen er lokalisert.

”Trygdetilknytningslandet” er ikke brukt i forordningen, men har vært brukt i omtale

⁵ EØS-komiteens beslutning nr. 76/2011 av 1. juli 2011.

⁶ Med hjemmel blant annet i folketrygdloven § 1-3.

⁷ Dom i sak C-2/89 *Kits van Heijningen* [1990] ECR I-1755, premiss 20.

av forordningsbestemmelsene, både i tilfeller der vedkommende person selv er medlem i trygdeordningen i vedkommende land og der vedkommende har rett til naturalytelser bekostet av vedkommende land fordi vedkommende er familiemedlem til en person som er medlem i dette landets trygdeordning.

De generelle prinsippene i forordningen er grunnleggende for forståelsen av trygdekoordineringen i EØS, og de vil derfor bli omtalt nærmere i det følgende.

Koordineringsprinsippene

Trygdekoordineringen i forordningene bygger på fem grunnprinsipper, og det mest grunnleggende og viktigste prinsippet, ikke bare i forordningen, men også i EØS-avtalen/traktaten, jf. artikkel 4 EØS og 18 TFEU, er likebehandling av nasjonaliteter. Det er uttrykt spesifikt i forordningen artikkel 4, slik at de personene som er omfattet av forordningen, skal nyte godt av de samme ytelser og være underlagt de samme forpliktelser i henhold til lovgivningen i et EØS-land, som dette landets egne statsborgere, se nærmere omtale av likebehandlingsprinsippet rapporten kapittel 3. Ytelser som er omfattet av forordningen, kan ikke avslås hvis det foreligger brudd på likebehandlingsprinsippet i artikkel 4.

For det andre, gjelder prinsippet om at en person bare skal være omfattet av ett lands lovgivning, jf. forordningen artikkel 11 nr. 1. Dette skal hindre at en person blir medlem av to lands trygdeordninger samtidig, eller at vedkommende ikke blir medlem i noen trygdeordning. For eksempel kan land A ha en ordning som gir medlemskap kun ved bosetting, mens land B har en ordning som gir medlemskap kun ved arbeid. Hvis en person bor i land A og arbeider i land B, vil vedkommende bli medlem i begge lands trygdeordninger med plikt til å betale trygdeavgift i to land. Hvis situasjonen er motsatt, vil vedkommende stå helt uten trygdedekning. Lovvalsreglene, omtalt nedenfor, bestemmer hvilket lands lovgivning som skal gjelde for en person som har bosteds- og arbeidstilknytning til mer enn en EØS-stat.

Det tredje prinsippet gjelder sammenlegging. I alle land er retten til visse ytelser betinget av at den begunstigede har fullført en opptjeningsperiode. Det kan også være at slike perioder er bestemmende for beregningen av ytelser. Arbeidstakere som gjennom yrkeslivet har arbeidet i flere land, kan risikere ikke å oppfylle opptjeningsperioden i noe land for å få rett til for eksempel alderspensjon.

Forordningen artikkel 6 skal oppveie for slike hindringer og fastsetter at utenlandske perioder skal legges sammen med innenlandske perioder i angitte situasjoner i den utstrekning det er nødvendig, såfremt forordningen ikke bestemmer noe annet. Dette gjelder trygdeperioder, arbeidsperioder, perioder med selvstendig næringsvirksomhet eller bostedsperioder for å oppnå eller beholde rett til en ytelse. Dette gjelder også der nevnte perioder tillegges vekt for å bestemme lengden av en ytelsesperiode, for å avgjøre om en viss dekning er omfattet av lovgivningen eller for å oppnå adgang til eller unntak fra obligatorisk, valgfri fortsettelse av eller frivillig trygdedekning.

For å få rett til sykepenger etter folketrygdloven må en arbeidstaker ha vært i arbeid i minst fire uker umiddelbart før han/hun ble arbeidsufør⁸. En polsk arbeidstaker som for eksempel har arbeidet i Norge i en uke, vil ha rett til sykepenger fra første sykedag dersom vedkommende kan dokumentere at han/hun har vært i arbeid i Polen i tre uker før vedkommende startet å arbeide i Norge. Det er en forutsetning at vedkommende har vært medlem i en trygdeordning i Polen med rett til sykepenger der, og dette dokumenteres av polske trygdemyndigheter. For å få rett til uførepensjon eller uføretrygd fra folketrygden må en person ha vært medlem i folketrygden de siste tre årene frem til uføretidspunktet⁹. En svensk arbeidstaker som har vært medlem i den svenske trygdeordningen, vil kunne bruke svensk trygdetid for å oppfylle treårskravet i folketrygden. For pensjoner er det imidlertid et vilkår om at en person må ha vært medlem i Norge i minst ett år for å kunne få rett til å legge sammen trygdetid og arbeidet minst 1 dag i et EØS-land. Det betyr at en svensk arbeidstaker som har arbeidet ett år i Norge før han ble ufør, må kunne dokumentere at han har vært medlem i trygdeordningen i Sverige i to år før det tidspunkt han startet å arbeide her, for å kunne få rett til uførepensjon/uføretrygd. Eventuelle forlengelser av kvalifiseringsperiode for medlemskap eller opptjeningsperioder for rett til ytelser vil derfor ikke i nevneverdig grad begrense gruppen utenlandske EØS-borgere som kan bli medlemmer i folketrygden eller få rett til ytelser fra folketrygden.

Det fjerde prinsippet gjelder eksportabilitet. I flere land er det slik at lovgivningen setter bosted som vilkår for å få utbetalt opptjente ytelser, som for eksempel pensjon. Dersom en person som har opptjent rett til pensjon i et EØS-land, ikke skulle få pensjonen utbetalt fordi vedkommende har flyttet tilbake til sitt opprinnelige hjemland, vil dette være til stor ulempe for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende som har benyttet seg av friheten til å ta arbeid i et annet EØS-land. Et slikt bostedskrav utgjør en klar hindring for den frie bevegelse, og det strider mot bestemmelsen i artikkel 29 bokstav b EØS (artikkel 42 bokstav b) TFEU).

Forordningen artikkel 7 bestemmer derfor at kontantytelser som ellers kan utbetales i henhold til lovgivningen i et EØS-land eller forordningen, ikke skal være gjenstand for reduksjon, tillegg, suspensjon, tilbaketrekking eller konfiskering med den begrunnelse at den begunstigede eller hans/hennes familiemedlemmer bor i et annet EØS-land enn det der utbetalingsinstitusjonen befinner seg. Dette gjelder så fremt ikke forordningen selv bestemmer noe annet, jf. omtalen av arbeidsløshet nedenfor. Hovedbestemmelsen for eksport av ytelser er altså nå artikkel 7, og ikke i de enkelte ytelseskapitlene. Utbetaling av kontantytelser ved sykdom til en annen EØS-stat, var tidligere regulert i ytelseskapitlet.

Det går frem av rettspraksis og preambel 16 til forordningen at selv om man i prinsippet ikke kan rettferdiggjøre at trygdeytelser gjøres betinget av bosted, kan den likevel være at bosted tillegges vekt i spesielle saker, særlig der det dreier seg om

⁸ Folketrygdloven § 8-2.

⁹ Folketrygdloven § 12-2.

spesielle ytelser som er forbundet med den økonomiske og sosiale kontekst til den berørte person¹⁰.

Et femte prinsipp er pro rata temporis prinsippet eller delpensjonsprinsippet som innebærer at pensjonen utmåles i forhold til hvor lang opptjening vedkommende har i det enkelte land. Det betyr at en polsk arbeidstaker som for eksempel har to års pensjonsopptjening i Norge, og ett års pensjonsopptjening i Polen, vil få rett til alderspensjon etter folketrygden kapittel 19 fra Norge etter sammenleggingsprinsippet, men pensjonen vil utgjøre kun 2/40 av full pensjon etter delpensjonsprinsippet. Se nærmere under pensjoner nedenfor.

I tillegg til de ovennevnte grunnprinsippene, har domstolen¹¹ i flere saker i forlengelsen av likebehandlingsprinsippet, utviklet prinsippet om likestilling av ytelser, inntekt og fakta. Dette prinsippet er nå fastsatt i forordningen artikkel 5, men den videre utvikling skal skje under iakttagelse av kjernen og ånden i dommene. Prinsippet om å behandle visse fakta og hendelser som har funnet sted i et annet EØS-land, som om det hadde funnet sted i det EØS-land hvis lovgivning kommer til anvendelse, må ikke komme i konflikt med sammenleggingsprinsippet, som nevnt ovenfor. Det skal heller ikke medføre at et annet EØS-land blir kompetent eller at dets lovgivning kommer til anvendelse. I lys av proporsjonalitetsprinsippet må det sikres at prinsippet om likestilling av fakta og hendelser ikke fører til objektivt uberettigede/ubegrunnede resultater eller overlapping av samme type ytelser for samme periode¹².

2.3 Anvendelsesområdet for trygdeforordningene

2.3.1 Det materielle anvendelsesområdet

For å fastlegge forordningenes materielle anvendelsesområde, og rekkevidden av eksportabilitetsprinsippet, er det hensiktsmessig å skille mellom ulike kategorier av ytelser.

Et første skille går mellom ytelser som anses som henholdsvis trygdeytelser, spesielle ikke-avgiftspliktige kontantytelser og sosialhjelp. Skillet mellom de ytelser som ikke er omfattet av anvendelsesområdet for forordningen og ytelser som er omfattet, er imidlertid basert på de enkelte elementer i vedkommende ytelse, dens formål og på hvilke vilkår ytelsen gis, og ikke om en ytelse benevnes som en trygdeytelse i nasjonal lovgivning¹³.

Med trygdeytelser i forordningens forstand menes ytelser som gis den berettigede etter lovbestemte kriterier uten noen individuell skjønnsmessig vurdering av personlige behov, forutsatt at den gjelder en av de risikoer som uttrykkelig er nevnt i

¹⁰ Eksempelvis fant EFTA-domstolen i sak E-3/05 at Finnmarkstillegget tilhørte denne kategorien.

¹¹ The Court of Justice of the European Union – EU-domstolen. Før ikrafttredelse av Lisboatraktaten 1. desember 2009, the Court of Justice of the European Communities – EF-domstolen.

¹² Preambel 9 til 12 til forordning 883/2004.

¹³ Dom i sak 249/83 *Hoeckx* premiss 11.

artikkel 3 om materielt virkeområde¹⁴. Det omfatter sykdom, fødsel/moderskap og tilsvarende farskap, uførhet, alder, etterlatte, yrkesskade og yrkessykdommer, dødsfall/begravelse, arbeidsløshet, førtidspensjonering og familie. Betydningen av at en ytelse anses som trygdeytelse, er at bestemmelsene i forordningene gjelder på all lovgivning¹⁵ vedrørende vedkommende ytelse.

Sosialhjelp er ikke definert i forordningen, og i rettspraksis er sosialhjelp ofte negativt avgrenset¹⁶. I rettspraksis er noen karakteristiske elementer nevnt. Med sosialhjelp menes en ytelse som garanterer et minimum eksistensgrunnlag for mottakeren, og der det gjøres en vurdering av individuelle behov og omstendigheter før ytelsen kan bli gitt. Betydningen av at en ytelse anses som sosialstøtte er at forordningens bestemmelser ikke kommer til anvendelse, jf. forordningen artikkel 3 nr. 5 bokstav a.

Som en mellomkategori til sosialstøtte og trygdeytelser finner vi såkalte særlige ikke-avgiftspliktige kontantytelser hvorav det er to typer. Den ene er slike ytelser som skal sikre et livsoppholdsminimum/minimumsytelser for personer med liten eller ingen opptjening i de ordinære trygdeordningene mot de risikoer som er nevnt i artikkel 3 nr. 1, tatt i betraktning den økonomiske og sosiale situasjonen i vedkommende EØS-land. Den andre er slike kontantytelser som utelukkende skal gi særlig beskyttelse for funksjonshemmede og som er nært knyttet til den berørte persons sosiale miljø i vedkommende EØS-land.

Det er et absolutt krav at ytelsene ikke skal være avgiftsbaserte, det vil si at de må finansieres av rene skattemidler uten noen form for øremerking. Betydningen av at en ytelse anses som en særlig ikke-avgiftspliktig kontantytelse, er at ytelsen er unntatt fra eksport, under forutsetning av at de er oppført i vedlegg X til forordning 883/2004, jf. artikkel 70 i forordningen. Norge har to oppføringer der, garantert tilleggspensjon til personer som er født ufør eller blir ufør før fylte 26 år og supplerende stønad til personer med kort botid i Norge.

Det er viktig å understreke at selv om ytelser er oppført i vedlegg X, er det ingen garanti mot at EU-/EFTA-domstolen kan vurdere ytelsene annerledes. Tidligere var det langt flere ytelser som var oppført i det tilsvarende vedlegg IIa til forordning 1408/71. Etter rettsavgjørelser¹⁷ der EU-domstolen fant at ytelser som var oppført som særskilte ikke-avgiftspliktige kontantytelser, ikke tilfredsstilte kriteriene som nevnt i forordningen artikkel 70, ble det foretatt en grundig gjennomgang. Dette resulterte i en reduksjon av antall ytelser oppført i vedlegget. Ingen andre av de nåværende trygdeytelsene i Norge antas å kunne bli omfattet av eksportunntaket.

Et annet skille i forordningen er mellom naturalytelser og kontantytelser.

¹⁴ Dom i sak C-111/91 *Kommisjonen v Luxembourg* premiss 29.

¹⁵ Lovgivning er definert i forordningen artikkel 1 bokstav l og gjelder som hovedregel ikke avtalefestede ordninger.

¹⁶ Dom i Hoeckx-saken Premiss 15, dom i sak 379-381/85 og 93/86 *Giletti* premiss 11.

¹⁷ Se for eksempel C-215/99 *Jauch* (østerriksk pleietrygd) og C-43/99 *Leclere* (luxembourgsk fødselsstønad).

Naturalytelser er definert i tilknytning til bestemmelsene om ytelser ved sykdom, fødsel og likestilte ytelser ved farskap. Med naturalytelser menes ytelser som gis i henhold til lovgivningen i et EØS-land med sikte på å levere, gjøre tilgjengelig, utbetale direkte eller refundere utgifter til helsetjenester og produkter og tjenester forbundet med helsetjenestene, jf. forordningen artikkel 1 bokstav va i). Naturalytelser kan for eksempel gis som en tjeneste, for eksempel helsetjenester, eller som en fysisk gjenstand, for eksempel et hjelpemiddel.

Kontantytelser er ikke definert i forordningen, men kan avgrenses negativt med henhold til definisjonen ovenfor. Kontantytelser er ytelser som etter sin art gis som et pengebeløp, for eksempel sykepenger og foreldrepenger. De kan fastsettes direkte, eventuelt i form av forskjellige satser, eller beregnes på grunnlag av definerte elementer.

Betydningen av å karakterisere en ytelse som kontant- eller naturalytelser vil fremgå direkte av forordningen og gjelder først og fremst korttidsytelser ved sykdom og fødsel. Med unntak for ytelser ved arbeidsløshet, gis som hovedregel kontantytelser av det landet der vedkommende er medlem i trygdeordningen, mens naturalytelser gis av bostedslandet (kostnadene dekkes likevel av det landet vedkommende har sin trygdetilknytning (kompetent stat)).

2.3.2 Det personelle anvendelsesområdet

Forordningen får anvendelse på alle statsborgere i EØS-land, statsløse og flyktninger som er bosatt i et EØS-land, og som er eller har vært omfattet av lovgivningen i et eller flere EØS-land, så vel som deres familiemedlemmer og etterlatte, uavhengig av de to sistnevnte gruppers statsborgerskap. I tillegg omfattes også etterlatte av personer som har vært omfattet av lovgivningen i et eller flere EØS-land, uavhengig av disse personenes statsborgerskap, dersom de etterlatte er EØS-borgere, eller statsløse eller flyktninger som er bosatt i et av EØS-landene, jf. artikkel 2 EØS.

Det må imidlertid være en eller annen form for grensekryssende situasjon for at forordningen skal komme til anvendelse.

2.4 Lovvalgsreglene

2.4.1 Generelt

Lovvalgsbestemmelsene fastsetter hvilken lovgivning en person skal være underlagt i grensekryssende situasjoner. En person skal bare være omfattet av ett lands lovgivning for en og samme periode, jf. forordningen artikkel 11 nr. 1. Se nærmere detaljer under koordineringsprinsippene i avsnitt 2.2. Forordningens lovvalgsregler er svært viktige fordi de i stor grad vil være bestemmende for hvilke personer som blir medlemmer i og får rett til ytelser fra folketrygden.

Uttrykket "underlagt lovgivningen" som er benyttet i lovvalgsreglene, er ikke ensbetydende med å bli medlem i en trygdeordning i det aktuelle landet. Det kan være at landet ikke har noen ordninger som omfatter vedkommende person eller at

vedkommende faller inn under unntaksbestemmelser i den aktuelle lovgivningen, hvilket kan medføre at vedkommende blir stående helt uten tryggedekning eller uten dekning for noen risikoer.

I og med at EØS-landene må likebehandle egne statsborgere med andre EØS-borgere, samt at bosted som hovedregel heller ikke kan stilles som vilkår for medlemskap når det gjelder yrkesaktive, vil det ofte likevel være slik at vedkommende blir medlem i trygdeordningen i det land hvis lovgivning vedkommende skal være underlagt.

Skal vedkommende være underlagt norsk lovgivning etter lovvalgsreglene, vil dette som hovedregel medføre medlemskap i folketrygden, og Norge blir ansvarlig for å gi ytelser.

Det er lovvalgsbestemmelser for yrkesaktive, både arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende, og ikke-yrkesaktive personer. Det er fastsatt særlige bestemmelser for visse grupper/situasjoner, samt når det utøves arbeids-/næringsaktiviteter i flere land. Det er dessuten adgang til å gjøre unntak etter nærmere vilkår.

2.4.2 Yrkesaktive – likestilte aktiviteter

Personer som utfører arbeid eller utøver næringsvirksomhet, som arbeidstaker eller selvstendig næringsdrivende, i et land, skal som hovedregel være underlagt lovgivningen i dette landet, jf. forordningen artikkel 11 nr. 3 bokstav a, det såkalte *lex loci laboris*-prinsippet. EØS-borgere som arbeider i Norge, men som ikke er bosatt her, vil dermed bli medlem i folketrygden.

Med aktivitet som arbeidstaker eller selvstendig næringsdrivende menes enhver aktivitet eller tilsvarende situasjon som anses som det av trygdelovgivningen i den EØS-stat der aktiviteten eller den tilsvarende situasjonen forekommer, jf. forordningen artikkel 1 bokstav a og b. Etter ftrl § 1-8 er en arbeidstaker definert som enhver som utfører arbeid i en annens tjeneste for lønn eller annen godtgjørelse. Frilansere, jf. ftrl § 1-9, er ikke omhandlet spesielt i forordningen, men de anses som arbeidstakere i forordningens forstand. Selvstendig næringsdrivende etter ftrl § 1-10 er enhver som for egen regning og risiko driver vedvarende virksomhet som er egnet til å gi nettoinntekt.

Lønnet arbeid eller selvstendig næringsvirksomhet som normalt utføres om bord på et skip som fører et flagg tilhørende en EØS-stat, skal regnes som arbeid utført i sistnevnte land, jf. forordningen artikkel 11 nr. 4.

Fly- eller kabinbesetningspersonell som utfører tjenester i tilknytning til transport av flypassasjerer eller gods, skal anses for å utføre slike aktiviteter i det landet hvor "hjemmebasen"¹⁸ befinner seg, jf. forordningen artikkel 11 nr. 5. Hjemmebasen er normalt det sted der operatøren har bestemt at den ansatte skal starte og ende sine flyvninger, og der operatøren normalt ikke er ansvarlig for overnatting.

¹⁸ Forordning 883/2004 artikkel 11 nr. 5 henviser til definisjonen av "hjemmebase" i vedlegg III til forordning (EØF) nr. 3922/91, innlemmet i EØS-avtalen, vedlegg XIII om transport, pkt. 66a.

Forordningen artikkel 11 nr. 3 bokstav c inneholder en spesiell lovvalgsregel for arbeidsløse som under den seneste arbeidsperioden var bosatt i et annet EØS-land enn arbeidslandet. En EØS-borger som, i overensstemmelse med forordningen artikkel 65, mottar ytelser for arbeidsløshet i henhold til lovgivningen i bostedslandet, skal være underlagt sistnevnte lovgivning.

2.4.3 Ikke-yrkesaktive – spesielt om bosted

Alle andre personer som ikke omfattes av de ovennevnte bestemmelsene, skal være underlagt lovgivningen i bostedsstaten, jf. artikkel 11 nr. 3 bokstav e. Dette får ingen virkning på andre bestemmelser i forordningen som sikrer vedkommende ytelser etter lovgivningen i en eller flere andre EØS-stater. Det vil hovedsakelig gjelde personer som ikke er yrkesaktive.

Fastsettelse av bosted kan imidlertid også være avgjørende ved spesielle lovvalgsbestemmelser for yrkesaktive, for eksempel ved arbeid i to land, se nedenfor.

Dersom institusjonene i to eller flere land ikke blir enige om fastsettelse av bostedsland for vedkommende, skal de berørte institusjoner fastsette i en felles avtale hvor sentrum for vedkommendes livsinteresser befinner seg, på bakgrunn av en helhetsvurdering av alle tilgjengelige opplysninger om relevante forhold, jf. gjennomføringsforordningen artikkel 11.

2.4.4 Lovvalg – særbestemmelser og unntak

Nedenfor gjennomgås en del unntak fra de hovedreglene som er presentert ovenfor.

Utsendelse

En av de viktigste særbestemmelsene er forordningen artikkel 12 som gjør unntak fra lovvalgsreglene ved såkalt utsendelse. Bestemmelser om utsendelse er viktig i praksis og anvendes ofte. Hensynet bak bestemmelsen er at en person skal få opprettholde opptjening i trygdeordningen i utsenderlandet under arbeidsperioder i et annet EØS-land.

En person som arbeider for en arbeidsgiver, som normalt utfører aktiviteter i et land, og som sendes til et annet EØS-land for der å utføre arbeid for arbeidsgiveren, skal være omfattet av lovgivningen i førstnevnte land, forutsatt at perioden ikke forventes å overstige 24 måneder. Dette gjelder såfremt arbeidstakeren ikke sendes ut for å avløse en annen utsendt arbeidstaker, jf. forordningen artikkel 12 nr. 1. Det er videre en forutsetning at arbeidstakeren allerede er omfattet av lovgivningen i det EØS-landet der arbeidsgiveren er etablert, umiddelbart forut for starten på arbeidet i det landet vedkommende sendes til, jf. gjennomføringsforordningen artikkel 14 nr. 1.

Arbeid i to land

Forordningen artikkel 13 inneholder lovvalgsbestemmelser for personer som arbeider i to eller flere land, enten de er arbeidstakere, selvstendig næringsdrivende eller utøver blandede aktiviteter.

En person som utfører arbeid i to eller flere land, skal være omfattet av bostedslandets lovgivning dersom en vesentlig del (minst 25 pst.) av arbeidet utføres der, forordningen artikkel 13 nr. 1 bokstav a. Dette gjelder enten arbeidstakeren arbeider for en eller flere arbeidsgivere.

I andre tilfeller der en arbeidstaker ikke utfører en vesentlig del av arbeidet i bostedslandet, skal arbeidstakeren være underlagt lovgivningen i det landet der forretningskontoret til arbeidsgiveren befinner seg, eller der forretningskontorene til arbeidsgiverne befinner seg, når disse er i et og samme EØS-land, jf. forordningen artikkel 13 nr. 1 bokstav b (i) og (ii). Andre situasjoner der vedkommende har to eller flere arbeidsgivere, er regulert i detalj i forordningen artikkel 13 nr. 1 bokstav b (i), (ii), (iii) og (iv).

En person som utøver selvstendig næringsvirksomhet i to eller flere EØS-land, skal være underlagt lovgivningen i bostedslandet, såfremt en vesentlig del av yrkesaktiviteten blir utøvd der. Hvis den selvstendig næringsdrivende ikke bor i et av EØS-landene der en vesentlig del av yrkesaktiviteten blir utøvd, skal vedkommende være underlagt lovgivningen i det landet der senteret for vedkommendes aktiviteter befinner seg.

For å avgjøre hvor det nevnte senteret for aktivitetene befinner seg, skal man ta i betraktning alle aspektene av personens yrkesaktiviteter, særlig stedet der personens faste og permanente driftssted er lokalisert, der aktiviteten vanligvis blir utført, varigheten av den utførte aktiviteten, antall tjenester som er ytet og personens intensjoner slik disse viser seg i lys av omstendighetene, jf. gjennomføringsforordningen artikkel 14 nr. 9.

Frivillige ordninger

Forordningen artikkel 14 omhandler frivillige ordninger og bestemmer blant annet at de ovennevnte reglene om lovvalg ikke får anvendelse for frivillige ordninger, med unntak for tilfeller der kun en frivillig ordning eksisterer for en av de risikoer som nevnt i forordningen artikkel 3 nr. 1, det vil si det saklige anvendelsesområdet for forordningen.

Unntak fra bestemmelsene i artiklene 11 til 15

To eller flere EØS-land, de kompetente myndighetene i disse landene eller spesielle institusjoner etablert av disse myndighetene, kan i gjensidig avtale gjøre unntak fra bestemmelsene i forordningen artiklene 11 til 15, såfremt dette er i den enkelte persons interesse eller i visse personers eller visse kategorier av personers interesse, jf. forordningen artikkel 16. Dette er en av de viktigste bestemmelsene i nåværende forordning, slik det også var med tilsvarende bestemmelse i forordning 1408/71. Særlig i tilfeller der hensynet til en uavbrutt trygdekarriere tillegges vekt og vedkommende skal være utsendt arbeidstaker for en lengre periode enn den som følger av de alminnelige utsendelsesbestemmelsene, jf. artikkel 12, har bestemmelsen gitt grunnlag for en mengde unntak.

2.4.5 Overgangsbestemmelser

Forordningen inneholder overgangsbestemmelser om lovvalg i artikkel 87 nr. 8. Disse innebærer at lovvalget bestemt etter en tidligere forordning kan fortsette å gjelde i inntil 10 år etter ikrafttredelse av ny forordning så lenge arbeidssituasjonen er uendret.

Vedkommende kan likevel anmode om at overgangsperioden ikke skal gjelde for ham/henne.

3 Nærmere om reguleringen av de enkelte trygdeytelsene

Forordningen får anvendelse på følgende stønadsområder: naturalytelser og kontantytelser ved sykdom, ytelser ved svangerskap og fødsel, ytelser ved uførhet (inkludert stønad til å bevare eller forbedre ervervsevnen), ytelser ved alder, ytelser til gjenlevende, ytelser ved yrkesskade eller yrkessykdom, ytelser ved dødsfall (gravferd), ytelser under arbeidsløshet, førtidspensjon og familieytelser. Eksportbestemmelsen er ikke omhandlet under de ulike stønadsområder, men gjelder generelt og står derfor sammen med de generelle bestemmelsene.

3.1 Familieytelser

Uttrykket "familieytelser" er definert i forordningen artikkel 1 bokstav z og skal bety alle natural- eller kontantytelser som har til hensikt å kompensere for utgifter til forsørgelse med unntak av bidragsforskott og særlige fødsels- og adopsjonsstønader som er oppført i vedlegg I til forordningen. Formålet er å sikre barnet den høyeste ytelsen.

En person skal ha rett til familieytelser i samsvar med lovgivningen i kompetent land, også for familiemedlemmer som er bosatt i et annet EØS-land, som om disse familiemedlemmene var bosatt i det kompetente landet, jf. forordningen artikkel 67. En pensjonist skal imidlertid ha rett til familieytelser i samsvar med lovgivningen i det landet som er kompetent for hans/hennes pensjon.

I forordningen artikkel 68 er det fastsatt prioriteringsregler for de tilfeller der det på forskjellig grunnlag skal gis ytelser for samme periode og for samme familiemedlem som følge av lovgivningen i mer enn et EØS-land. Selv om det ene landet først skal utbetale familieytelser i tilfeller der det foreligger rett til ytelser fra to land, skal barna likevel ha det høyeste beløp.

Hvis mor arbeider i land A, far mottar pensjon fra land B og mor, far og barn er bosatt i land C, skal land A utbetale familieytelser først. Dersom ytelsene fra land B er høyere enn ytelsen fra land A, utbetaler land B differansen. Hvis det også foreligger rett til ytelser på grunnlag av bosted og denne ytelsen er høyere enn det som til sammen er utbetalt fra land A og B, må bostedslandet C utbetale differansen.

Hvis begge foreldrene arbeider i to forskjellige land og barnet bor i ett av dem, utbetales ytelsene fra det landet hvor barnet er bosatt, eventuelt med et tillegg fra det andre landet hvis ytelsen der er høyere. Hvis far arbeider i Norge, mor arbeider i

Polen, og mor og barn er bosatt i Polen, utbetales familieytelser fra Polen. Er ytelsen i Norge høyere, må Norge utbetale differansen. Foreligger det rett til ytelse på samme grunnlag er hovedregelen at barnas bostedsland første utbetaler ytelsen.

Hvis derimot mor ikke arbeider i Polen, må Norge utbetale familieytelser. I den utstrekning det foreligger rett til familieytelser på grunnlag av bosted i Polen og ytelsen der er høyere, må Polen utbetale differansen.

3.2 Arbeidsløshet

For arbeidsløse er det fastsatt egne regler om vilkårene for sammenlegging av tidligere trygdeperioder eller arbeidsperioder for å oppnå rett til ytelse, jf. forordningen artikkel 61.

Den generelle bestemmelsen om opphevelse av bostedsvilkår (eksport) i forordningen artikkel 7 får kun anvendelse i tre tilfeller, jf. forordningen artikkel 63. Først og fremst får den anvendelse for helt arbeidsløse som oppfyller vilkårene for å få arbeidsløshetsytelser i den kompetente stats lovgivning, og som reiser til et annet EØS-land for å søke arbeid, jf. forordningen artikkel 64. Som hovedregel må den arbeidsløse ha stått tilmeldt arbeidsformidlingen i den kompetente stat i fire uker før avreise, og vedkommende kan søke arbeid i et annet EØS-land for en periode på tre måneder, som eventuelt kan utvides til seks måneder. Den kompetente institusjon i hjemlandet utbetaler ytelsene.

De to andre tilfellene hvor bostedsvilkår ikke gjelder, er der den arbeidsløse har bodd i et annet EØS-land under siste arbeidsperiode, enten vedkommende var arbeidstaker, jf. forordningen artikkel 65, eller selvstendig næringsdrivende, jf. forordningen artikkel 65a. Delvise eller periodevise arbeidsløse skal melde seg for arbeidsformidlingen i siste arbeidsland, og de vil få oppfølging og ytelse fra den kompetente institusjonen der selv om de bor i et annet EØS-land.

Helt arbeidsløse som ikke er grensearbeidere og som har hatt bosted i et annet EØS-land under seneste arbeidsperiode, kan velge å vende tilbake til bostedslandet eller melde seg for arbeidsformidlingen i den kompetente staten. I sistnevnte tilfelle får de ytelse fra den kompetente staten, selv om de har bosted i et annet land, men vilkåret er at de følger opp tiltak og vilkår i den kompetente staten. Alle andre arbeidsløse som vender tilbake til eller fortsetter å ha bosted i et annet EØS-land, skal ha ytelse fra bostedslandet. I så fall er det ingen eksport av ytelse.

3.3 Kontantytelser ved sykdom/foreldreskap

Kontantytelser gis alltid fra den kompetente institusjonen i overensstemmelse med lovgivningen som den institusjonen anvender, jf. forordningen artikkel 21. Reglene om sammenlegging av perioder for å åpne rett til ytelse kommer til anvendelse hvis nødvendig, se over om sammenleggingsprinsippet. For yrkesaktive vil ytelsene først og fremst være sykepengene og foreldrepenger, samt omsorgs- og pleiepenge. Det kompetente landet utbetaler ytelsene beregnet etter de nasjonale reglene i dette landet.

Når det gjelder sykepenger skal institusjonen på bostedet, på anmodning fra den kompetente institusjonen, foreta alle nødvendige administrative kontroller eller medisinske undersøkelser av den berørte personen i samsvar med lovgivningen i bostedslandet. Den kompetente institusjonen har uansett rett til å la den sykmeldte bli undersøkt av en lege som denne institusjonen velger, jf. gjennomføringsforordningen artikkel 27. Etter samme bestemmelse kan arbeidsgiveren eller institusjonen på bostedet be arbeidstakeren delta i aktiviteter som skal bidra til å få ham/henne tilbake i arbeid.

Grunn- og hjelpestønad regnes som kontantytelser ved sykdom. Personer som er yrkesaktive i Norge og medlem av folketrygden, men er bosatt i et annet EØS-land, kan derfor ha rett til disse stønadene fra Norge. Det gjelder også den yrkesaktives familiemedlemmer som er bosatt i et annet EØS-land, jf. forordning artikkel 21.

Hvis imidlertid den yrkesaktive eller vedkommendes familiemedlemmer har mottatt naturalytelser som skal dekke et tilsvarende behov som grunn- og/eller hjelpestønad, fra bosettingslandet, skjer det en form for motregning fordi grunn- og hjelpestønad regnes som såkalte pleieytelser. Grunn- og/eller hjelpestønaden skal da reduseres med et beløp som tilsvarende refusjonsbeløpet for den berørte naturalytelsen i bosettingslandet. Dette gjelder under forutsetning av at Norge (kompetent stat) skal dekke kostnadene til naturalytelser ved sykdom i bosettingslandet for vedkommende og hans/hennes familiemedlemmer, jf. forordningen artikkel 34.

Dersom en arbeidstaker fra og bosatt i Estland, arbeider i Norge og er medlem av folketrygden, kan både han og hans familiemedlemmer bosatt i Estland, få rett til grunn- og/eller hjelpestønad fra Norge. Ytelsen blir imidlertid redusert i samsvar med det som er nevnt ovenfor, dersom arbeidstakerens familiemedlem har mottatt en naturalytelse som skal dekke et tilsvarende behov som grunn- eller hjelpestønaden, i Estland.

3.4 Uførhet

Ytelser ved uførhet kan grupperes i to ordninger. Den såkalte "type A lovgivning" er lovgivning hvis ytelser ved uførhet er uavhengig av trygde- eller bostedsperioder. "Type B lovgivning" er all annen lovgivning vedrørende ytelser ved uførhet. Både dagens uførepensjon og ny uføretrygd, som innføres fra 2015, blir avkortet dersom summen av faktisk og framtidig trygdetid er mindre enn 40 år. Norske ytelser ved uførhet anses dermed som type B ytelser. EØS-reglene om sammenlegging, beregning og eksport av pensjon kommer da til anvendelse, se avsnittet om alders- og etterlattepensjon.

3.5 Alders- og etterlattepensjon

Pensjoner gis som delpensjoner fra de landene vedkommende har hatt pensjonsopptjening. Det innebærer at det gis en pensjonsutbetaling som skal reflektere opptjeningsperioden i for eksempel Norge, i forhold til all pensjonsopptjening i alle EØS-land. Dette omtales som pro rata temporis prinsippet eller delpensjonsprinsippet.

For personer som har vært yrkesaktive, er det tilstrekkelig med ett års medlemskap i folketrygden for å få rett til pensjon, forutsatt at treårskravet i ftrl § 19-2 kan oppfylles gjennom sammenlegging med trygdetid i andre EØS-land. Vedkommende må ha vært yrkesaktiv i Norge eller annet EØS-land.

Personer som ikke har vært yrkesaktive, kan ikke medregne trygdetid fra annet EØS-land for å oppfylle vilkåret om tre års trygdetid for rett til alderspensjon fra folketrygden. For denne gruppen har Norge har unntak fra sammenleggingsprinsippet¹⁹.

Selv om det er adgang til å legge sammen trygdeperioder for å oppnå *rett* til pensjon, *utmåles* pensjonen utelukkende på bakgrunn av trygdetid i Norge, se over under delpensjonsprinsippet.

Pensjoner skal, med mindre noe annet er tatt inn i vedlegg til forordningen, utbetales uavhengig av hvor i EØS vedkommende er bosatt.

3.6 Helsetjenester

Forordningens bestemmelser om helsetjenester omhandler tilfeller der en person bor eller oppholder seg i et annet land enn det kompetente landet, eller der en person ønsker å dra til et annet land enn det kompetente landet for å få planlagt behandling. Det er egne regler for grensearbeidere og pensjonister.

En person som bor i et annet land enn det kompetente, har rett til helsetjenester fra institusjonen på bostedet som om vedkommende var medlem og hadde rett til ytelser på grunnlag av lovgivningen som institusjonen anvender. Selv om vedkommende ikke er medlem i trygdeordningen i bostedslandet, har vedkommende rett til helsetjenester der etter dette landets regler og satser, men kompetent land er ansvarlig for utgiftene, jf. forordningen artikkel 17. Retten til helsetjenester gjelder også vedkommendes familiemedlemmer, enten de bor sammen med den som har direkte rett eller i et annet EØS-land.

Hovedregelen er at helsetjenester som gis av en institusjon i et EØS-land på vegne av institusjonen i et annet EØS-land, skal refunderes fullt ut, jf. forordningen artikkel 35. Refusjonen kan skje på grunnlag av faktiske utgifter eller en gjennomsnittlig beregnet rundsum. Utgifter til helsetjenester som medlemmer i folketrygden mottar i et annet EØS-land på grunnlag av bestemmelser i forordningen, skal derfor i utgangspunktet refunderes fullt ut av Norge. To eller flere land kan også avtale gjensidig avkall på refusjon, jf. forordningen artikkel 35 nr. 3.

3.7 Større naturalytelser

Forordningen artikkel 33 omhandler tilfeller der en person eller vedkommendes familiemedlemmer har fått rett til en protese, et større hjelpemiddel eller andre større naturalytelser av institusjonen i et land etter lovgivningen den anvender. Før denne

¹⁹ Vedlegg XI til forordning 883/2004, bokstav l under Norge, nr. 3 bokstav a.

institusjonen har gitt vedkommende ytelsene, har vedkommende ikke lenger tryggedekning etter lovgivningen i dette landet, men i et annet EØS-land. Slike større naturalytelser skal da likevel gis og på bekostning av institusjonen i førstnevnte land.

4 Regulering av utdanningsstøtte

Rettigheter til utdanningsstøtte for EØS-borgere har til nå vært direkte forankret i rettigheter for arbeidstakere. Hjemmelsgrunlaget i disse tilfellene EØS-avtalen artikkel 28 om fri bevegelighet av arbeidstakere og tilsvarende bestemmelser i EU-traktaten, forordning 492/2011 om fri bevegelighet av arbeidstakere innenfor EØS-området (tidligere forordning 1612/68) som er innarbeidet i norsk rett som EØS-arbeidstakerloven, samt unionsborgerdirektivet (direktiv 2004/38).

For EØS-borgere som ikke er økonomisk aktive, følger det av direktiv 2004/38 artikkel 24 at medlemsstatene ikke er forpliktet til å gi støtte til livsopphold under utdanning før EØS-borgeren har rett til varig opphold i medlemslandet, det vil si etter fem års lovlig opphold. EØS-borgere som fyller vilkårene for varig oppholdsrett, vil i de aller fleste tilfeller også oppfylle vilkåret om botid i Norge forut for utdanning i utlandet.

EØS-arbeidstakere i Norge og deres familiemedlemmer skal ha samme rett til sosiale fordeler som norske statsborgere²⁰. Utdanningsstøtte til utdanning i utlandet regnes som en slik sosial fordel, og oppstår fra første dag vedkommende har status som arbeidstaker. Utdanningsstøtte til visse av arbeidstakerens familiemedlemmer regnes som en sosial fordel for EØS-arbeidstakeren. Arbeidstakerens ektefelle har rett til utdanningsstøtte, samt slektninger i nedstigende linje av arbeidstakeren eller ektefellen, dersom slektningen er under 21 år eller forsørget av arbeidstakeren eller ektefellen. Også slektninger i oppstigende linje har rettigheter dersom de er forsørget av arbeidstakeren eller ektefellen²¹. Disse rettighetene er avledet fra arbeidstakerens sosiale rettigheter, og er dermed avhengig av at arbeidstakeren fortsatt selv har status som arbeidstaker. I tillegg har arbeidstakerens barn som er bosatt i Norge rett til tilgang til utdanning på like vilkår med norske statsborgere, inkludert rett til utdanningsstøtte. Dette er en selvstendig rett, men det kan stilles krav om at barnet er bosatt i Norge.

For EØS-borgere må dermed følgende vilkår være oppfylt:

- vedkommende har status som EØS-arbeidstaker i Norge, *eller*
- vedkommende er ektefelle til eller slektning i opp- eller nedstigende linje av slik arbeidstaker i Norge. Slekting i oppstigende linje (foreldre) må være forsørget av EØS-arbeidstakeren for å ha rett til utdanningsstøtte. Slekting i nedstigende linje må være under 21 år eller forsørget av EØS-arbeidstakeren for å ha rett til støtte, *eller*

²⁰ Forordning 492/2011 artikkel 7 (2), tidligere forordning 1612/68 artikkel 7 (2), er tatt inn i norsk rett gjennom EØS-arbeidstakerloven.

²¹ Slik det er definert i direktiv 2004/38 art 2. Samme definisjon er brukt i utdanningsstøttereguleringen.

Vedlegg 2

- vedkommende har varig oppholdsrett i Norge som EØS-borger (fem års lovlig opphold), *og*
- vedkommende som søker om støtte fyller nærmere bestemte vilkår om tilknytning til Norge forut for utdanningen i utlandet.

En direkte eller indirekte forskjellsbehandling av EØS-arbeidstakere/familiemedlemmer i relasjon til utdanningsstøtte er bare tillatt på visse strenge vilkår. Direkte diskriminerende vilkår må være begrunnet i hensynet til offentlig orden, sikkerhet eller folkehelsen, mens indirekte diskriminerende vilkår også kan begrunnes i andre tvingende allmenne hensyn. I tillegg må reglene være egnet til å bidra til oppnåelsen av formålet, og vilkårene må ikke gå lenger enn det som er nødvendig for å oppnå formålet.